

БЪЛГАРСКАТА РАБОТНИЧЕСКА ПАРТИЯ (комунисти), СЪЮЗЪТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ И ОПОЗИЦИЯТА (1945—1947)

САШО ПОПОВ

Рецензент: доц. *Костадин Петров*

Редактор: проф. д-р. *Николай Генчев*

Сашо Попов. БОЛГАРСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТИЯ (КОММУНИСТОВ), СОЮЗ БОЛГАРСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ И ОППОЗИЦИЯ (1945—1947)

В работе прослеживается творческая активизация болгарских писателей в годы мирного развития революции и борьбы с оппозицией. Раскрыта роль БРП(к) в организации и проведении первой Национальной конференции болгарских писателей в сентябре 1945 г. и ее отражение в прессе партий Отечественного фронта и оппозиции. Автор показывает и успехи в переустройстве литературного процесса. В работе раскрыты негативные взгляды оппозиции по проблемам переустройства литературы и работы с писателями. Прослеживается идейно-художественная эволюция большинства писателей на позиции социалистического реализма и идейные принципы марксизма-ленинизма. В заключение в обобщенном виде сформулированы важнейшие результаты творческой активизации писателей в рассматриваемый период и сделан вывод, что эти результаты подготовили условия для целостного перелома в переустройстве на литературном фронте.

Sasho Popov. BULGARIAN WORKERS' PARTY (COMMUNISTS), THE BULGARIAN WRITERS' UNION AND THE OPPOSITION (1945—1947)

An attempt has been made in this study to trace the process of activization of the creative activities of the Bulgarian writers during the period of peaceful development of the revolutionary process and the struggle against the opposition. The role of the BWP(c) is shown at the background of the First National Conference of the Bulgarian writers in September 1945.

Special attention is paid to the successes in the field of transformation of the literary process.

The negative stand of the political opposition on the problems related to the transformation of the Bulgarian literature is followed in the study. A point is made to show the ideological evolution of the majority of the writers towards the method of socialist realism and Marxist-Leninist principles. The study concludes with a general assessment of the activization of the creative efforts of the writers during the period.

Сред участниците в започналата след 9 септември 1944 г. социалистическа културна революция бяха и българските писатели. Под ръководството на БРП(к) писателите-комунисти извършиха радикално обновление на Съюза на българските писатели, масовизирайки членския му състав. Създаденият в първите дни след победата акционен отечественофронтовски комитет, дейно ядро на който бяха писателите-комунисти, направи решителни стъпки за преустройството на устава и структурата на СБП, привеждайки ги в съответствие с потребностите на революционния процес¹. Писателите бяха участници в Отечествена война (1944—1945) заедно с останалите представители на художественотворческата интелигенция². Това допринесе за бързото издигане на обществения престиж на СБП и създаде предпоставки за засилване на отечественофронтовската идейно-естетическа концепция в цялостното развитие на литературния процес като важно звено в сферата на духовните преобразования.

В годините на Отечествена война партийният актив при СБП оглави започналото творческо оживление в Съюза и стана инициатор за включването му в идейно-творческия и обществено-политическия живот. В хода на революционния процес поляризацията в Отечествения фронт обхвана и СБП. Няколко писатели начело с подалия оставка през май 1945 г. председател на Управителния съвет на СБП Трифон Кунев, макар и да останаха в Съюза, преминаха от лятото на 1945 г. в лагера на опозицията. Но повечето от писателите и Съюза като цяло застанаха на страната на отечественофронтовското правителство. С това започналото преустройство на СБП навлезе в етапа на следвоенното развитие на революционния процес в страната, в който писателите взеха най-дейно участие.

Динамизирането на обществено-политическия живот завари писателите в процес на усилена подготовка за свикване на Национална конференция, която трябваше да реши актуалните проблеми на литературния процес, да се произнесе по въпроса за дореволюционното наследство и да очертае насоките на бъдещата творческа и обществена дейност в условията на отечественофронтовската политическа демокрация.

Досега въпросите на преустройството в творческата сфера и обществено-политическото активизиране на писателите в периода 1945—1947 г. не са били обект на цялостно изследване. Проследявайки по-общии процеси или разглеждайки по-общии теми някои автори засягат бегло или в най-общ план проблемите на творците на литературата или участието на писателите в обществения живот³. Изключение правят монографията на В. Колевски,

¹ По-подробно вж. Попов, С. Дейността на БРП (к) за демократично обновление на Съюза на българските писатели (септември 1944 — юни 1945). — Годишник на катедрите по марксизъм-ленинизъм при ВУЗ. История на БКП, XVIII, № 1. С., 1984, 219—278.

² По-подробно вж. Попов, С. БРП (к) и участието на писателите в Отечествена война 1944—1945 г. — Военно-исторически сборник, 1984, № 3, 114 — 130.

³ Аврамов, П. БКП и формиране на социалистическата интелигенция. С., 1966; Аврамов, П. Културната революция в България. С., 1980; Чичовска, В. Българската интелигенция в народнодемократическата революция (1944—1948). — В: Великият октомври и социалистическите революции в Централна и Югоизточна Европа. С., 1980; Чичовска, В. Културната политика на народнодемократичната власт. — Исторически преглед, 1979, № 4—5; Чичовска, В. Културна политика в България (1944—1958). — В: Bulgarian Historical Review, 1984, № 1, 6—30; Чичовска, В. Георги Димитров и някои проблеми на културната политика в България (1945—1949). — В: Георги Димитров. Изследвания по случай 100 години от рождението му. С., 1982, 53—82; Златева, А. Художествено-творческите съюзи в подготовка за референдума за република през 1946 г. — Исторически преглед, 1984, № 4; Павлов, Л. Българската комунистическа партия и художествената култура. С., 1983; Кунчев, В. Георги Димитров и въпросите на литературата и изкуството. С., 1970; Обретенков, А. За социалистическо изкуство и култура. С., 1970; Петров, К. Победата на социализма в България.

изследванията на П. Зарев, Т. Жечев и др., които обаче разглеждат въпросите в литературнокритически аспект⁴.

На основата на досегашните научни постижения и новоиздирените документални материали от Централния партийен архив (ЦПА) при ЦК на БКП, Градски партийен архив (ГПА) — София, Централен държавен исторически архив (ИДИА), Централен държавен архив на Народна република България (ЦДА на НРБ), Стенографския запис от Първата национална конференция на писателите, ежедневния и периодичен печат, анкетни и мемоарни материали и други в студията си правим изследване на ролята и мястото на Първата национална конференция на българските писатели от септември 1945 г. в идейно-естетическото преустройство на литературния процес и значението ѝ за творческото активизиране на дейците на художествената литература от юли 1945 до септември 1947 г.

* * *

Идеята за свикване на Национална конференция на българските писатели назрява след завръщането на Крум Кюлявков от СССР през януари 1945 г. На заседание на културния сектор при АПО (Агитационно-пропагандния отдел) на ЦК на БРП(к) от 28 март 1945 г. се решава да се свика Национална конференция на писателите, на която да се направи цялостен преглед на развитието и постиженията на българската литература и да се набележат основните насоки за развитието ѝ в близкото бъдеще. Подготовката на основния доклад се възлага на Кр. Кюлявков⁵. Първоначално конференцията е насрочена за юни 1945 г., но заседанието на УС на СБП, Контролната комисия и ръководителите на секции на 9 и 10 април отлагат конференцията за септември. На този пленум на ръководството на СБП се потвърждава решението Кр. Кюлявков да подготви основния доклад, като останалите доклади се възлагат на Константин Константинов, Людмил Стоянов, Петър Динеков и Цветан Минков⁶.

Голямо значение за създаването на благоприятна обстановка в навечерието на конференцията има писмото на Георги Димитров до СБП от 14 май 1945 г., в което се посочва, че след успешното завършване на Отечествената война започва мирния период в работата на българските писатели, който открива по-благоприятни възможности за творческа изява. Още тогава ръководните среди на СБП преценяват, че писмото очертава в сбита форма задачите на СБП и художествената литература в следдеветосептемврийския етап от нейното развитие⁷.

БРП(к) гледаше на работата си с писателите като на важен сектор в борбата ѝ на идеологическия фронт против остатъците от фашизма и другите

С., 1978; Огнянов, Л. Деветосептемврийската социалистическа революция. С., 1984; Златев, З. Проблеми на прехода от капитализма към социализма в България. С., 1982; Стоянова, П. Д. Борбата на БКП против буржоазната идеология в периода на утвърждаването на народнодемократичната власт (1944—1948). Дисертация. АОНСУ. С., 1974; Христов, Хр. Г. Ръководната роля на БРП (к) в културната революция (1944—1948). Дисертация. Институт по история на БКП. С., 1975.

⁴ Колевски, В. Литература на свободата. С., 1969; Колевски, В., Т. Жечев, В. Бояджиева. Очерци по история на българската литература след 9 септември 1944 г. Т. 2. С., 1979; Зарев, П. Панорама на българската литература. Т. 4. С., 1978.

⁵ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 10, л. 45; ИДИА, ф. 525, оп. 1, а. е. 857, л. 1.

⁶ ЦДА на НРБ, ф. 551, оп. 1, а. е. 4, л. 16; Работническо дело, № 172, 12 апр. 1945.

⁷ Национална конференция на българските писатели. Доклади и разисквания. С., 1946, 12—14.

разновидности на реакционната буржоазна идеология⁸. Разчиствайки сметките с фашисткото наследство, чрез писателите-комунисти партията трябваше да преустрои дейността на СБП, за да се обхванат по-резултатно разнообразните творчески и обществено-политически задачи⁹.

Неблагоприятно обстоятелство за подготовката на Националната конференция на българските писатели бе и предизборната дейност на политическата опозиция през лятото на 1945 г. Към нея се присъединиха бившият председател на УС на СБП Трифон Кунев, Петър Горянски, Пею Гаджев, Стилиан Чилингиров и още няколко по-малко известни български писатели¹⁰. Новоизбраният през май 1945 г. председател на УС на СБП — писателят Константин Константинов — не беше подготвен психологически да възприеме своевременно настъпилите промени¹¹. В спомените си Христо Радевски пише, че „някои заседания на новоизбрания Управителен съвет минавали мъчително“¹². Председателят К. Константинов, подкрепян от някои членове на ръководството (особено от Георги Жечев), упорито настояваше СБП да остане неутрална прогресивна творческа организация¹³. Писателите-комунисти трябваше да положат големи усилия, за да убедят К. Константинов в правилността на позициите им. Определена положителна роля в това отношение изигра поетът Никола Фурнаджиев, който убеди К. Константинов в абсурдността на схващането му СБП да остане неутрален¹⁴. Новото отношение на председателя на УС на СБП и еволюцията във възгледите му относно творческата ангажираност на писателите проличават ясно в разговора му с представител на „Работническо дело“ в навечерието на Националната писателска конференция. Константин Константинов заяви, че предстоящата конференция ще бъде „една манифестация на творческото дело на българския писател“, че на нея ще се направи сериозен опит за обективна оценка на развитието на българската художествена литература и ще се посочат перспективите на бъдещето „по линията на здравия реализъм“, в който „социалните елементи ще имат несъмнено преимущество“¹⁵.

В навечерието на конференцията се поде сериозен разговор върху проблемите на българската художествена литература. Тодор Павлов публикува обширна статия за Иван Вазов, в която посочи едностранчивите и тенденциозни оценки на творчеството му в миналото, които водеха до недооценяване на литературното му дело. Почетният председател на СБП изтъкна, че „няколко поколения писатели са се учили и възпитавали от Иван Вазов“, че въпросът за неговото литературно наследство е и въпрос за правилно отношение към национално-културното наследство на тези поколения¹⁶.

Статията на Т. Павлов създаде благоприятна психологическа обстановка за творческа атмосфера в навечерието на конференцията. Разсеяни бяха обвиненията на някои писатели от опозицията за партийна котерийност, догматизъм и меркантилност в литературната политика на БРП(к). За това

⁸ Павлов, Т. Задачите на Отечествения литературен фронт. — Съвременник, № 3, 1945, с. 117; Пейков, Ив. Г. Разгром на свалената от власт монархо-фашистка буржоазия в България. С., 1982, с. 74.

⁹ Пак там; Огнянов, Л. Деветосептемврийската. . . , с. 132.

¹⁰ ЦДА на НРБ, ф. 551, оп. 1, а. е. 5, л. 134.

¹¹ Зарев, П. Панорама на. . . Т. 4, с. 108.

¹² Радевски, Х. Живи като живите. Книга втора. С., 1972, 61—62.

¹³ Пак там.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Работническо дело, № 313, 23 септ. 1945.

¹⁶ Павлов, Т. Делото на Иван Вазов. — Работническо дело, № 311, 21 септ. 1945.

спомогнаха и статиите на Пантелей Зарев, Борис Делчев и други писатели-комунисти¹⁷.

В името на антифашисткото единство партийният актив при СБП направи всичко възможно в Управителния съвет да има делова и конструктивна атмосфера и толерантни отношения между писателите от различни поколения, школи и партии. Културният сектор при АПО на ЦК на БРП(к) насочваше подготовката на докладите за конференцията. Подсекторът „Писатели и издателства“ при културния сектор на АПО на ЦК на БРП(к) направи инструктаж на докладчиците, посочи срока за подготовката на докладите и предварителното им преглеждане и обсъждане с оглед на подобряване на първоначалния вариант¹⁸. В навечерието на Първата национална конференция на писателите партийният орган отдели значително място на проблемите на българската художествена литература, като изрази надеждата, че всички актуални проблеми на литературния процес ще бъдат основно обсъдени и правилно разрешени¹⁹.

Положителна роля в подготовката на Националната конференция на писателите изигра и обновената по инициатива на БРП(к) с ново отечествено-фронтовско държавнообществено съдържание Камара на народната култура (КНК). Нейна секция бе и СБП. За свои представители в камарата писателите избраха единодушно председателя на УС на СБП К. Константинов (безпартиен), Никола Фурнаджиев (комунист), Елисавета Багряна (безпартийна) и Веселин Георгиев-Андреев (комунист)²⁰.

* * *

Първата национална конференция на българските писатели започна работа на 23 септември 1945 г. при участието на представители на писателите от СССР, Югославия, Румъния, Чехословакия и Албания — Иля Еренбург, Алексей Сурков, Николай Погодин, председателя на Писателския съюз в Чехословакия Прокоп Макса, представителите на Югославия Иво Андрич, Радован Зогович и Скендер Куленович, представителя на румънските писатели Михай Садовяну, представителите на албанските писатели Стерио Спасе и Алекс Чачи²¹.

Конференцията започна работата си с приветствено слово на Тодор Павлов, в което българската художествена литература се определи като народнодемократична и отечественофронтовска по съдържание. Отбелязвайки особеностите на идеологическия и на общественно-политическия живот на страната, Т. Павлов посочи, че СБП е отечественофронтовска и професионална и културна организация, макар писателите-комунисти да съставляват неговата „най-активна група“. Затова социалистическият реализъм, който според него е „програмното (партийно — б. а.) разбиране за изкуството“ у писателите-комунисти, не може да бъде „условие за постъпването“ на останалите писатели в Съюза за „общата им работа“²². Така

¹⁷ Отечествен фронт, № 371, 15 ноем. 1945.

¹⁸ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 64, л. 11.

¹⁹ Работническо дело, № 313, 23 септ. 1945.

²⁰ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 64, л. 11. Този избор става по предложение на Мл. Исаев на общото събрание на СБП на 14 юли 1945 г. На същото събрание завеждащият литературния сектор при АПО П. Зарев предлага на следващото общо събрание този избор да се преразгледа отново с оглед избирането и на писателите-комунисти Крум Кюлявков и Орлин Василев „като по-основно запознати с Камарата“.

²¹ Националната конференция на българските писатели. Доклади и разисквания. С., 1946, 3—4.

²² Пак там, 5—9.

наличието на множество художествени методи и различията в подхода при изобразяване на действителността не трябва да се превръща в пречка за организационното изграждане на СБП и развитието на художествената литература, както и за тяхната общественно-политическа и международна дейност²³.

Призовавайки към „могъщ антифашистки, демократически народен Писателски съюз“, Т. Павлов настоява да се реши въпросът за „отношението към класическото литературно наследство“, област, в която дотогава все още е направено твърде малко. Това е възлов въпрос на отечественофронтовската литература, която за него е „отражение на новата действителност“ и „мощно оръдие на нейното творческо изменение“.

Като почетен председател на СБП в словото си Т. Павлов обръща внимание и на „отвлечения хуманизъм“ и абстрактното разбиране на отечественофронтовската политическа демокрация в творчеството на някои крупни и надеждни писатели от по-старото поколение. Той определя това явление като „опасен пацифизъм“, който не отговаря на новите потребности на българското общество²⁴.

През първия ден на конференцията от името на ЦК на БРП (к) говори и Вълко Червенков. Той определи писателите като „творци на духовната култура“ и „преден отряд на българската интелигенция“; изтъкна, че Отечественият фронт придава на интелигенцията изключително важно значение от гледна точка на настоящето и бъдещето на страната и декларира, че българските комунисти високо заявяват, че в отечественофронтовска България „не могат да бъдат търпеливи каквито и да било неправилни отношения към интелигенцията, каквито и да било извращения, забележки от страна на когото и да било“²⁵. „Ние знаем — се казва по-нататък в приветствието, — че в средата на интелигенцията — а значи и в средата на писателите — има още хора, които по една или друга причина не са се приобщили напълно към делото на Отечествения фронт. От този факт следва само необходимостта от правилна и навременна помощ на такива хора от страна на убедените отечественофронтовци. . . , трябва решително да се осъди като неотечественофронтовско и враждебно на Отечествения фронт всяко безразборно таксуване като фашисти или помагачи на фашизма на такива интелигенти-писатели, учени, професори и пр., които при едни или други обстоятелства са били на служба през време на фашисткия режим, но не са били активни фашисти. На тези хора Отечественият фронт трябва да даде възможност да се преориентират. . .“²⁶

Анализът на речите на Т. Павлов и В. Червенков показва, че те съдържат основните положения на тактиката на партията за обединяване и сплотяване на отечественофронтовската интелигенция. В този дух, макар и с определени нюанси, са декларациите и на представителите на другите отечественофронтовски партии и среди Д. Казасов, И. Харизанов, ген. Ив. Кинов, Ал. Обретенов, както и приветствията на гостите²⁷.

След определяне на политическата линия конференцията пристъпи към деловата си работа. Доклад върху развитието на българската белетристика изнесе председателят на УС на СБП К. Константинов. В него се отделя специално внимание на проблемите на белетристиката в новия етап в нейното

²³ Пак там.

²⁴ Пак там, 9—17.

²⁵ Пак там, с. 39.

²⁶ Пак там, с. 40.

²⁷ Пак там, 38—45.

развитие след 9 септември 1944 г., като се предлага да се разшири обхвата на темите, който да „обгърне всички страни от българския живот“, и се препоръчва по-задълбочено вникване в жизнените процеси, от които (според К. Константинов) в произведенията на белетристиката „ще се утай и кристализира художествената истина“²⁸.

За състоянието и проблемите на българската драма говори Цветан Минков. Проследявайки в исторически и критически разрез този литературен жанр, авторът посочи обективните причини за изоставането му и тематичната едностранчивост, отсъствието на дълбок психологизъм и драматично напрежение. Правейки равностойка на развитието на българската драма, Цветан Минков счита, че в новите обществено-исторически условия се налага „коренна промяна“ на нейното съдържание и тематика. В скромното наследство, завещано от миналото, според него има „здрави елементи“, които трябва да бъдат хванати и доразвити в реалистичен план²⁹.

Петър Динев изнася доклад за състоянието и проблемите в развитието на поезията, като слага акцента върху нейния следдеветосептемврийски период на развитие. Той посочва главната задача на българската поезия и по-специално необходимостта тя да отрази с висок граждански патос политическата динамика на преживявания исторически момент и по този начин да съдействува за промяна в настроението и съзнанието на масите. Гражданската и социалната линия в развитието на българската поезия според П. Динев представлява нейната най-съществена характеристика в започналия след 9 септември обновителен процес. Той препоръчва пълноценно да се използва цялото словно богатство и всички изразни възможности на говоримия език и народното творчество, да се насърчават младите поети, особено даровитите, да се създаде контакт със съветската и европейската поезия и по-широко да се популяризира българската поезия, която все още не е влязла в бита на съвременния българин и недостатъчно се чете³⁰.

Литературната критика е обект на доклада на Людмил Стоянов. Той посочва, че миналото убеждава по неоспорим начин, че всички идеалистически, формалистически, естетически школи, всички разновидности на принципа „изкуство за изкуство“ водят до откъсването на литературата от масите, като в крайна сметка обслужват обществено-политическата реакция³¹.

Най-неотложната задача на следдеветосептемврийската литературна критика според Л. Стоянов е коренната преоценка на литературното наследство от миналото, изтъкване на народническите, хуманитарни и други положителни страни в творчеството на класиците. Това трябва да става успоредно с „безпощадната критика“ на идеалистическата литературна наука и критика на отминалия дореволюционен период³². Според Л. Стоянов от литературния критик не бива да се иска да бъде „непременно марксист и диалектик“, а само „син на своя народ и своето време“, който да притежава „широк поглед, огромна ерудиция, художествен усет, остро критическо съзнание и чувство за справедливост“³³.

Несъмнено най-трудния доклад на Първата национална конференция на българските писатели изнася Крум Кюлявков. За разлика от останалите докладчици, чиито теми разглеждат профилирано и в исторически аспект развитието на поезията, белетристиката, драмата и критиката, Кр. Кюлявков

²⁸ Пак там, с. 76.

²⁹ Пак там, 185, 187—188.

³⁰ Пак там, с. 138.

³¹ Пак там, с. 140.

³² Пак там, с. 142.

³³ Пак там, 189—238.

поема тежката задача да анализира цялостно състоянието и проблемите на съвременната българска литература, върху която, както стана дума и по-горе, няма достатъчно компетентни изследвания и преценките, давани по един или друг повод носят белега на пристрастието. Кр. Кюлявков започва доклада си с обединяващата уводна постановка, че художествената литература играе ролята на „организиращ фактор“ на мислите и чувствата на широките обществени слоеве, като по този начин обективно съдейства за „промяна на отношенията в обществото“. Обстойно и в голяма степен пристрастно Кр. Кюлявков разглежда развитието на дореволюционната българска литература, като посочва по-специално пораженията, които ѝ нанасят представителите на естетическия формализъм. Поради това той не успява да разкрие убедително, съдържателно и от научна гледна точка редица понятия, като „патриотизъм“, „шовинизъм“, „фашизъм“, „интернационализъм“ и др., изясняването на които има важно значение за развитието на следдеветосептемврийската художествена литература, затъва в схематични и догматични формулировки. Кр. Кюлявков разглежда в известна степен хаотично проблемите на литературата, без да формулира с необходимата яснота конкретните задачи пред българските писатели. В доклада му преобладават непрецизирани лозунгови постановки, които дадоха повод на опозиционния печат да представи в изопачен вид някои моменти от работата на писателската конференция.

Важно място в работата на конференцията имаха и изказванията на писателите по проблемите, застъпени в докладите. В разискванията по различни въпроси вземат участие двадесет и пет души писатели, представители на всички възрастови групи и поколения в обновения Писателски съюз, както и на всички идейно-творчески течения и политически направления, съществуващи в рамките на Отечествения фронт. Писателите Младен Исаев, Кръстьо Белев, Калина Малина и др. направиха полезни критични бележки по основните въпроси в докладите, които запълниха редица непълноти и дадоха творчески характер на разискванията³⁴.

Интересно изказване за ролята и значението на литературната критика в различните периоди от историята на новата българска литература направи и Георги Цанев. По същество той дообясни в по-завършен вид някои мисли от доклада на Л. Стоянов³⁵. Необходимостта и осъзнаването, че трябва да се „навлезе в новото и творчески да се пресъздаде“ бе съществено в изказването на стария писател-демократ Константин Петканов³⁶.

Особена критичност към докладчиците проявява Малчо Николов. Основателна е бележката му към Крум Кюлявков за разточителност на текста и общо увлечение на всички докладчици към „историзъм“, който не дава „в разгънат вид топографията на българската литература“, „нейният релеф“, за да се очертае най-същественото в развитието ѝ с оглед на новите постановки и идеи. М. Николов предупреждава, че когато се изследва литературният процес в миналото и настоящето, трябва да се проявява предпазливост и да не се избързва, да се изучават внимателно фактите и явленията³⁷. С изказвания в конференцията участвуват и Стоян Загорчинов, Дора Габе, Марко Марчевски, Иван Руж и др., с което допринасят за утвърждаването на отечественофронтовския дух на конференцията³⁸.

В пълна противоположност на постановките в доклада е изказването на Владимир Полянов. Макар и с известни уговорки, той преценява усилията на

³⁴ Пак там, с. 321.

³⁵ Пак там, 329—330.

³⁶ Пак там, 332—334.

³⁷ Пак там, 297—303.

³⁸ Пак там, 363—373.

докладчиците като едностранчиви и в известна степен пристрастени и приспособени към тежните на момента. За него писателят трябва да бъде духовен водач на своя народ, какъвто е бил през всички времена³⁹.

След разискванията се приема резолюцията на Първата национална писателска конференция, в която следдеветосептемврийската литература е характеризирана като демократична по съдържание и реалистична по метод⁴⁰, „облегната на най-здравите традиции на миналото“. Програмните начала на резолюцията предвиждат литературата да „се развива като национална, българска, демократична и реалистична“, достъпна за всички слоеве и възрасти на народа, идейно наситена и завършена по форма, отразяваща художествено жизнените процеси в обществото и съдействаща за изменението им в прогресивна насока⁴¹.

Обобщавайки резултатите от конференцията при закриването ѝ, председателят на УС на СБП К. Константинов справедливо изтъкна, че тя е раздвижила съзнанието на писателите, импулсирала е чувствата им, пробуждайки „творческа треска“. Според него в творческата дейност на всеки писател поотделно, в общата работа на секциите и съгласуваната обща работа на Съюза се долавят контурите на една нова и мащабна литературна дейност, от която „ще се избистрят постепенно размътените води“⁴².

Успешното провеждане на Първата национална конференция на българските писатели и приетата на нея резолюция утвърдиха следваната от БРП(к) тактическа линия в областта на художествената литература. Това означаваше, че осъществявайки програмата минимум, включваща в идеологически и естетически аспекти задачите от програмата на Отечествения фронт в сферата на културата, БРП(к) реално се доближаваше и до максималната си партийна програма. А тя е свързана с победата на марксистко-ленинските принципи в областта на идеологията и с утвърждаването на социалистическия реализъм в литературата.

При тази постановка на тактическата линия на БРП(к), отговаряща на обективното състояние на литературния процес, към българските писатели не можеше да се предявяват претенции да се придържат непременно към един или друг художествен метод, но в хода на творчески дискусии можеше и трябваше аргументирано да се изтъкват преимуществата или недостатъците на различните методи. В тази насока беше и резолюцията на Писателската конференция. Показателно е, че обединяващият художествен метод за всички бе реализмът. Той бе изходна позиция при оценка на литературното наследство и при осъществяване на текущите литературнотворчески задачи. „Най-подходящ за нас си остава все пак реализмът“ — заявява в своя доклад Кр. Кюлявков⁴³.

* * *

След Националната конференция на писателите започна труден и противоречив процес на избистряне на идейно-творческите проблеми и съпътствено изясняване и практическо осъществяване на непосредствената връзка между писателите и народа. Прилагането на новия художествен реализъм (както по тактически причини се наричаше социалистическия

³⁹ Пак там, с. 355.

⁴⁰ Националната конференция. . . , с. 396; Литературен фронт, № 5, 6 окт. 1945.

⁴¹ Пак там.

⁴² Пак там, 400—401.

⁴³ Пак там, с. 228.

реализъм) беше свързано с преодоляването на буржоазната идеология в политически и в естетически план. Важна роля за това изигра литературната критика, която обаче прояви сектантска нетолерантност към идейно-политически грешки и недостатъци в миогледа на дореволюционните писатели от по-старото поколение⁴⁴. Тя не разкриваше достатъчно ясно реалните художествени достойнства на старите майстори, не тълкуваше прецизно и от нови, по-високи професионални и естетически критерии творчеството им. След конференцията на писателите бяха публикувани немалко статии, в които възторжено се говореше за Иван Вазов (от Борис Делчев), за Йордан Йовков (от Георги Цанев), за Пенчо Славейков (от Ангел Тодоров). Класиците се схващаха повече като литературни паметници и произведенията им се свързваха главно с очарованието на отминали епохи, без да имат актуално звучене в създаването на новата литература⁴⁵. Пенчо Славейков се отричаше, като се изтъкваше само неговия индивидуализъм. Не се оценяваше поезията на Димчо Дебелянов, Пейо К. Яворов и други автори от края на XIX и началото на XX в.

Трудностите, недостатъците и слабостите, които съпътстваха развитието на българската литература, бяха закономерно явление, типично за преустройството на всички дореволюционни литератури в народнодемократичните страни (в т. ч. и съветската) при прехода им към метода и позициите на социалистическия реализъм. По този повод съветският писател Алексей Толстой писа: „Да се разбере, да се усвои политически светът, това още не значи че той се овладява и художествено. Много често художественото усвояване изостава от съвременността или обхваща епохата повърхностно, външно.“⁴⁶

Още в първите месеци след Писателската конференция трудностите на творческото развитие бяха констатирани от общото събрание на СБП, състояло се на 28 януари 1946 г. В приетата резолюция се отбелязва, че художествената литература, макар и да не е показала „особено големи постижения, все пак бележи тенденция на възход“⁴⁷, че в СБП съществуват различия между писателите по идейно-политически и художественотворчески въпроси. Но това не се е отразило на основната насока в развитието на българската литература и е необходимо да се активизира литературната критика, от която се очаква да насърчава творческата дейност на писателите и да съдейства за овладяването на новата тематика⁴⁸.

През 1945—1946 г. българската литература отбелязва и първите си по-сериозни постижения. Появява се романът на Д. Димов „Осъдени души“ (1945), „Нови хора“ на Гьончо Белев, повестта „Измама“ на Г. Караславов, първата част от романа „Път“ на Ст. Ц. Даскалов, „Царска милост“ на К. Зидаров, „Тревога“ от Ор. Василев, пиесата „Борбата продължава“ на Кр. Кюлявков, поемата „Вела“ от Д. Габев, „Огънят“ на Мл. Исаев, „Делници и празници“ на Емилиан Станев, „Диви души“ на Илия Волен, „Соколова нива“ на Ангел Каралийчев, „Птица над пожарищата“ на Константин Петканов, „Милосърдието на Марса“ на Людмил Стоянов, „Житие-битие“ на Ор. Василев, „Пътуване в делника“ на Богомил Райнов и др., които красноречиво свидетелствуват за творческия подем сред писателите⁴⁹. Ново тълкуване и

⁴⁴ Зарев, П. Панорама на българската... , т. 4, 107—109.

⁴⁵ Пак там, 107—108.

⁴⁶ Толстой, А. О литературе. М., 1956, 148—149.

⁴⁷ ЦДА на НРБ, ф. 551, оп. 1, а. е. 5, л. 123.

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ Колевски, В. Литература на свободата, 37, 45—46; История на България. Т. 3. С., 1964, 654—660.

засилване на оригиналността се забелязваше и в тематиката, свързана с Отечествената война на България 1944—1945 г. Наред с абстрактно-разсъдъчната патетика, гръмкото вънление и призивността в поезията и прозата се засили интересът към непосредственото и проникновено разкриване на героизма на бойците⁵⁰. Фронтната проблематика става водеща за известно време не само в художествената литература, но и в целия културен живот на страната. Но военната проблематика и през годините, непосредствено след конференцията остана непълноценно разработена⁵¹.

Новият облик на българската художествена литература се очертаваше най-ярко в поезията. Най-големи успехи в разкриване облика на новия герой постигнаха писателите, чийто жизнен опит бе непосредствено свързан с бита и изпитанията на борците антифашисти. Такива са преди всичко произведенията на партизанска тематика⁵². Веселин Георгиев (Андреев) пръв отрази широко в голям брой свои стихотворения революционната борба на антифашистите. Неслучайно за няколко години неговата стихосбирка „Партизански песни“ бе преиздадена многократно⁵³. Успешно начало в новата тема направи и Давид Овадия в „Партизански дневник“. За художествената висота в стиховете на тези автори голямо значение имаше усвояването на постиженията и традициите на българската пролетарска поезия от Полянов до Вапцаров. Независимо от приемствеността, художественото овладяване на новата тематика и отразяването на революционно променящата се действителност от марксистко-ленински позиции не стана без вътрешни противоречия и мъчителни трудности. По-голямата част от писателите, дори и сред съзнателните привърженици на художествения реализъм, изпитваха сериозни затруднения в творческото си развитие при новите обществени условия. Освен спецификата на новата художествена проблематика, което само по себе си бе значителна творческа задача, писателите трябваше да преустроят до голяма степен своя език, поетичен стил и система от изразни средства. За трудното преодоляване на „психологическата депресия“ и поетичен вакуум, настъпил след дългогодишното практикуване на наложения от дореволюционната цензура условен стил и „езоповски език“, свидетелствуват Хр. Радевски и Ор. Василев. „Дълги години бе стоял той (писателят — б. а.) като затворена в кафез птичка и когато кафезът беше отворен и птицата пусната на свобода, оказа се, че крилата ѝ до голяма степен са атрофирани и ще трябва доста упражнения, докато върнат първичната си сила“ — писа Хр. Радевски⁵⁴. В подобен дух бяха и мислите на Ор. Василев, споделени в изказването му на Първата национална конференция на писателите: „От опозиционери и рушители на фашистката власт... ние отведнъж... се намерихме в положението на строители... на държавници. Трудно е, след като си рушил, внезапно да станеш строител на една нова голяма държавност.“⁵⁵

Цитираните мисли на писателите антифашисти не бяха неоснователни. Анализът на по-голямата част от написаните по това време художествени произведения недвусмислено сочи, че художественото майсторство сякаш спада. Новата тематика и литературна проблематика, макар и да отразяват новото отношение на твореца към жизнените процеси, не успяват да прикрият „още суровото, неслято органически с душевността на писателя чувство към

⁵⁰ Коларов, Ст. Дълг и литература. С., 1982, с. 136, 137, 141, 143.

⁵¹ Пак там, с. 131, 181.

⁵² Колевски, В. Цит. съч, с. 31.

⁵³ ГПА — София, ф. 481, оп. 1, а. е. 1, л. 1. Поетът Веселин Андреев по това време твореше под името Веселин Георгиев.

⁵⁴ Съвременник, № 17—18, 1945, с. 767.

⁵⁵ Националната конференция на българските... с. 250.

реалния живот“⁵⁶. Според В. Колевски това е „крачка назад“ от гледна точка на традиционните изисквания за литературна форма и естетическо съвършенство на художествените творби. Тя обаче неизбежно довежда до решителен преход напред към по-високата степен на художествено пресъздаване на действителността и създаване на по-значими литературни произведения⁵⁷. Незадоволителното художествено равнище на излезлите след Националната конференция литературни произведения се признава и от сътрудника на ЦК на БРП(к) през този период Пантелей Зарев. Не без основание той посочва, че героите на Г. Караславов в повестта „Измама“ (образът на Тодор Аврадалията) и Гарчо в романа „Път“ на Ст. Ц. Даскалов не са на нивото на сътвореното от Елин Пелин в дореволюционния период, но в тях е налице „елемента на новото“, което на дадения етап е допустимо да се изрази и в по-слабо художествено произведение⁵⁸.

От документите се вижда, че една от убедителните причини, която изтъкват писателите като обективна трудност в художественото интерпретиране на новата епоха, това е научно-социологическата неизясненост на общественно-историческите промени след 9 септември 1944 г. и по-специално характерът на т. нар. „отечественофронтовска ера“. Относно липсата на теоретическа яснота по въпроса внимание заслужава уместно направеният паралел от П. Зарев с епохата на пред- и следосвобожденска България, блестящо пресъздадена в творчеството на Иван Вазов. „Преди 60 години Вазов отрази една епоха, сходна с нашата по характер — пише П. Зарев — като епоха на революционен кипеж — това беше борбата за нашето национално освобождение и следосвобожденската епоха. Но Вазов не изхождаше от идейно-тематични представи, не чакаше думата на социолозите, а изхождаше от самата действителност, която разучаваше. . . , от живите хора. . . “ Връщайки се към примера на Вазов, Пантелей Зарев изтъква, че методът на патриарха на българската литература „е много по-реалистичен“, отколкото методът на изображение на българските писатели след 9 септември 1944 г. Според него следдеветосептемврийското поколение творци стои на по-висок етап в развитието на литературата, но по качеството на своето творчество то е много по-назад от Вазов⁵⁹.

Сравнението на Зарев не се отнася до ония творби-скорозрейки, с които отделни писатели спекулираха тогава, за да издадат по-лесно произведенията си, а за честните и талантлив писатели, които полагаха усилия да създадат трайни литературни произведения. „Няма и не може да има никаква отстъпка на бездарността — писа Кр. Кюлявков. — Ние трябва да се борим и ще се борим за висококачествено художествено творчество.“⁶⁰ Тези думи на Кюлявков отразяваха най-точно партийното становище по въпросите на художественото майсторство в литературния процес. С партийна безкомпромисност се отличаваха и критичната статия на заместник-председателя на УС на СБП Людмил Стоянов „Литературната 1945 година“. В нея се казваше, че написаните стихове са „до известна степен плакатни и лозунгови, и то в лошия смисъл на думата — общи и еднообразни“⁶¹.

Трудностите в преустройството на творческия процес не обхващаше само въпросите на формата. При редица талантливи писатели като Павел Вежинов трябваше да се преодолее буржоазното влияние по отношение на съдържа-

⁵⁶ Колевски, В. Цит. съч., 33—34.

⁵⁷ Пак там, л. 33—34.

⁵⁸ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 64, л. 7—8.

⁵⁹ Пак там, л. 7—8.

⁶⁰ Националната конференция на българските. . . , с. 197.

⁶¹ Съвременник, № 1, 1946, с. 36.

нието. Поради слабости от методологичен характер неговият роман „Синият залез“ бе разкритикуван от Пенчо Данчев, Емил Петров и Петър Пондев. Недостатъци от подобно естество имаха и някои произведения на писателя-комунист Андрей Гуляшки⁶². Въпреки че след 9 септември той прави голяма крачка в развитието си като белетрист, все още в романите му „Новолуние“ и „Стъпки в снега“ се забелязват остатъци от миналото. В резултат на използването на нереалистичен метод на изображение създадените образи в литературните произведения на тези и други автори бяха изградени не като художествени обобщения на съществени черти и тенденции в реалния обществен живот, а като реминисценции на герои от творчеството на западноевропейски и американски писатели⁶³. Затова една от важните задачи пред писателите бе не само преодоляването на реакционната буржоазна идеология в политически, но и в естетически аспект, т. е. ограничаване и изтласкване влиянието на различните декадентски и модернистични школи и направления, натурализма, сензационността и др. Това бе нелека задача не само за творците комунисти. В много по-голяма степен бяха трудностите пред безпартийните писатели и съюзниците, наричани тогава образно „спътници“. Те бяха изправени пред противоречието между мироглед и метод, между психическа нагласа, емоции и поетика от дореволюционния период и необходимостта от рационално възприемане на обществените промени от нови идейни позиции⁶⁴.

Ярък пример за противоречивото, но като цяло възходящо творческо развитие след Националната конференция на писателите бе поетесата Дора Габе. Нейната поема „Вела“ бе първото епично поетично произведение на антифашистка тематика. Въпреки някои недостатъци, доловени от литературната критика още тогава, с основание това произведение се сочеше като попълнен знак за писателите-отечественофронтовци, стремящи се „да оставят по-дълбока бразда в полето на българската литература“⁶⁵. Положителни промени в творческото си преустройство претърпяха и творци-некомунисти като Ел. Багряна, А. Каменова, Б. Болгар, П. Спасов и др. За писатели като Елин Пелин, Димитър Талев и др. бе необходимо по-продължително време, за да осмислят извършващите се в обществения живот промени и осъзнаят отговорността си на творци. Личната убеденост в социалната справедливост на извършващите се революционни промени и осъзнаването на тяхната историческа закономерност стана необходимо условие в творческата съдба на писателите за искрено и задълбочено художествено пресъздаване на новата действителност, за ориентиране към предимствата на социалистическия реализъм като метод на литературата. След Националната конференция ролята на марксистко-ленинското литературознание и критика нарасна много. Писателите трябваше задълбочено да изучават жизнения материал и да пристъпват към художественото му отразяване след сериозно обобщаване на фактите и цялостно осмисляне на историческия процес⁶⁶. Без „типизация“ на обществените явления и „творческото“ им кристализиране не можеше да се постигне търсената художествена правда. Някои литературни критици предупреждаваха, че ако българските писатели „изпуснат от погледа си големите революционни преобразования и раждането на новия човек, който твори и изменя новата действителност, то те рискуват да изостанат

⁶² Септември, № 4, 1951, с. 164; Колевски, В. Цит. съч., с. 36.

⁶³ Литературен фронт, № 9, 1947.

⁶⁴ Колевски, В. Цит. съч., с. 37.

⁶⁵ Ново време, № 2, 1947, с. 162.

⁶⁶ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 64, л. 7—8.

исторически⁶⁷. По-голямата част от творците направиха сериозни усилия в практическото усвояване на новата тема. Най-съществената характеристика на повечето литературни произведения бе високият граждански патос и съзнателният стремеж да се служи на народнодемократичната власт. Дейно участие в разработването на актуалната тематика, свързана с антифашистката борба и преобразованията в обществения живот, взеха и поетите Мл. Исаев, Хр. Радевски, Н. Ланков, Н. Фурнаджиев и др. Те не създадоха голям брой значителни художествени произведения и мъчително преодоляваха поетическия вакуум, възникнал в процеса на преустройството им, но допринесоха за по-нататъшното развитие на българската поезия, давайки своя принос във формирането на духовния облик на новата личност.

След Първата конференция на писателите се появиха и няколко романа⁶⁸. През 1945 г. излезе „Септемврийци“ от Емил Коралов, посветен на антифашистката тема. Този период има и своя шедьовър — „Осъдени души“ от Димитър Димов (1945), макар че тогавашната критика не даде подобаваща оценка на неговите достойнства⁶⁹. През 1945 г. се появи и първата част на големия роман на Ст. Ц. Даскалов „Път“⁷⁰, а в следващите години „Пленено ято“ на Емил Манов (1947), „В Лопянската гора“ на Веселин Андреев, „В тиха вечер“ и „Крадецът на праскови“ от Емилиан Станев и др.

В търсенето на новия герой някои автори от по-старото поколение (Н. Райнов) се насочват към изобличаване на онези несъвършенства в обществената действителност, които спъват изграждането на новата личност. Това определя и художествените особености на творчеството му в годините след Първата писателска конференция⁷¹.

В периода 1945—1947 г. се предлагат и нови драматургични произведения. През 1945 г. на сцената на Народния театър е поставена драмата „Борбата продължава“ на Крум Кюлявков. След две години се появява „Тревога“ на Орлин Василев, а малко по-сетне „Царска милост“ от Камен Зидаров и „Разузнаване“ на Лозан Стрелков. В тях са разработени проблеми на революционното движение.

Пиеси по това време пишат Асен Разцветников — „Подвигът“ (1946), Магда Петканова — „Царица Теодора“ (1946), Крум Пенев — „Пожарът“ (1945). В тях се третират сюжети от борбата за национална и социална свобода. През тези години се появиха и „Полкът на негово величество“ от Любомир Огнянов-Ризор, „Блато“ от Андрей Гуляшки и „Борсанови“ от Крум Кюлявков. Независимо от недостатъците си, които са главно от художествено естество и носят белезите на пионерското начало в социалистическата драматургия, тези произведения имат свое място в историята на българската драма.

Идейно-естетическите различия в рамките на платформата на Отечествения фронт се появиха особено силно в публицистиката и художествените материали през разглеждания период, помествани в ежедневниците на отделните отечественофронтовски партии⁷². В естетически аспект обаче тези различия личат най-ясно в публикуваните произведения в изданията на СБП — в „Литературен фронт“ и сп. „Изкуство“. Поради съотношението на творческите сили в Съюза на българските писатели, което беше в полза на

⁶⁷ Пак там.

⁶⁸ Жечев, Т. Девети септември и развитието на българския роман. — В: Очерци по история на българската литература. Книга първа. С., 1979, с. 142.

⁶⁹ Изгрев, № 406, 1946.

⁷⁰ Жечев, Т. Цит. съч., с. 160.

⁷¹ Андонова, А. Николай Райнов. С., 1980, с. 149.

⁷² Колевски, В. Цит. съч., с. 42.

привържениците на социалистическия реализъм, в тези издания преобладаваше неизменно ядрото на писателите-комунисти⁷³. В някои издания — „Балкански преглед“, „Лос“, „Народ“ и др., се предлагат по-широки възможности за изява на писатели с общодемократични убеждения, като Константин Петк нов, Константин Константинов, социалдемократите Николай Янков, Петър Пондев, Стефан Каракостов, Симеон Султанов и др.

По-значителна роля в творческите изяви на писателите за определен период от време играе сп. „Балкански преглед“. Въпреки широкия му обществено-политически и културен профил в него сътрудничат редица видни български писатели. Константин Петканов помества в него няколко белетристични творби, които привличат вниманието на критиката⁷⁴. „Балкански преглед“ помества и обективни рецензии с някои полезни критични бележки за литературни произведения на автори с комунистически убеждения⁷⁵.

Творческото активизиране, което обхваща мнозинството от българските писатели след конференцията от 1945 г., бе съпътствувано и от разгорещени спорове във връзка с актуалната тогава тема за „свободата на писателя“⁷⁶. Дискутираше се в средите на отечественофронтовските писатели⁷⁷ и с представителите на опозицията⁷⁸. В спора за „свободата на писателя“ фокусираха двете основни обществено-политически тенденции и концепции за характера на българското общество след 9 септември 1944 г. Представителите на опозицията плидираха за свобода в обществото от буржоанопарламентарен тип, откъдето извеждаха и лансираха собствената си теза за „пълната независимост“ на твореца. Опозицията иронизираше и отричаше „отечественофронтовската демокрация“ като нещо различно от традиционната буржоазна демокрация и съветската власт. Тя изтъкваше, че общата платформа на ОФ е изоставена и заменена с такава социално-политическа практика, която съответствува на идейно-програмните възгледи⁷⁹ на БРП (к). Използвайки популярната в средите на по-голямата част от интелигенцията идея за борба с фашизма, БРП (к) от своя страна внимателно и целенасочено се противопоставяше по същество на буржоазната идеология⁸⁰ и свързаните с нея дореволюционни идейно-естетически методи в областта на литературата. Затова спорът за „свободата на писателя“ бе показател за идеологическите процеси. Остротата на водената сред писателите от двата политически фронта дискусия всъщност беше своеобразен израз на класово-революционната борба в сферата на формиращата се нова социалистическа литература.

Важна роля за творческото активизиране на писателите играеше разгръщането на споровете и творческите разговори сред самите отечественофронтовски творци и равнището на литературнокритическата мисъл. Интересен и съдържателен спор за начина на изразяване, формата и изискаността на речта възникна между К. Константинов и Г. Караславов⁸¹. И

⁷³ Пак там.

⁷⁴ Балкански преглед, № 4, 1946; Изкуство, № 9, 1946, с. 613.

⁷⁵ Пак там, № 1, 1948, 174—176; № 4, 477—478, № 7.

⁷⁶ Изгрев, № 512, 9 ноем. 1946. — Спространов, Д. Свободата на писателя; Отечествен фронт, № 574, 20 юли 1946. — Белев, Г. Залезът на боговете.

⁷⁷ Зарев, П. Цит. съч., 96—102; Митов, Д. Б. Мисията на писателя. — Работническо дело, № 140, 26 юни 1946.

⁷⁸ Свободен народ, № 20, 19 ян. 1946. — Свобода и достойнство.

⁷⁹ Богданова, Р. Б. Обществено-политическата мисъл в България (1944—1948). Автореферат на кандидатска дисертация. С., 1984, с. 26.

⁸⁰ Чичовска, В. Културна политика в Болгарии, с. 11.

⁸¹ Литературен фронт, № 13, 1 дек. 1945. — Константинов, К. Писателят и улицата; Караславов, Г. За езика на истината правдата.

двамата изказаха полезни мисли за необходимостта да се развива и усъвършенствува езика и формата на художествените произведения, да се защитава достойнството на писателя от преднамерени нападки. Подобни спорове бяха често явление на страниците на вестниците „Лост“, „Литературен фронт“, „Стожер“ и др. Задачата на марксистката литературна критика в тия години беше да развива идейно-естетическата същност на създаваните творби и да насърчава търпеливо и упорито развитието на авторите и на целия литературен процес по посока на социалистическия реализъм. За разлика от безапелационната, в много случаи язвителна и унищожителна критика на опозицията, марксистката проявяваше особено внимание към авторите, стоящи на отечественофронтovski политически позиции⁸².

Голям дял от практическото осъществяване на партийната политика се пада на Георги Димитров. Като противник на припряното и прибързано поставяне на въпроса за качеството на литературните произведения, той настояваше: „Като се натрупват повече произведения, дори и посредствени да са, ще започнат да се появяват и по-добри. Всяко следващо произведение в нашата литература. . . ще бъде по-добро от предшестващото, по-пълно ще намират в тях отражение и образите на нашите герои. . .“⁸³

Още през 1946 и 1947 г. по различни поводи Георги Димитров посочи важността на приемствеността в кутурното и литературното развитие на България. В срещи и разговори с Елин Пелин, Н. Райнов, Н. Хрелков и др. той оцени заслугите им за развитието на българската литература, изтъквайки голямото възпитателно значение на тяхното творчество. Георги Димитров призова старите майстори към дейно участие в литературния и културния живот на страната⁸⁴. „Честното другарско съревнование — каза той в беседа с Елин Пелин — е гаранция за по-добра работа и качествена продукция.“⁸⁵ Давайки конструктивна насока в развитието на СБП и другите художествено-творчески организации, Г. Димитров решително се обяви срещу онаследените и привнесени доктринерско-левичарски увлечения на някои партийни и литературни дейци, които не спомагаха за творческото активизиране на писателите, подхождаха шаблонно и нихилистично към класическото наследство. Той изказа ценни мисли за характера на литературния труд, често сочеше за пример Френската комунистическа партия, заради уменията ѝ да работи с писателите и да привлече на своя страна творци като Ромен Ролан, Луи Арагон, Анри Барбюс и др.⁸⁶

Отчитайки трудностите в създаването на новата литература, Г. Димитров решително се обяви против схематизма и шаблона в творческата дейност на писателите. „Старайте се да виждате всякога нещата такива, каквито са, а не да ги представяте такива, каквито вам се иска да бъдат.“⁸⁷ Именно в художественото пресътворяване на суровата в много случаи жизнена правда той вижда значимостта на таланта и призванието на твореца. Същевременно Г. Димитров смята, че всяко правдиво художествено произведение трябва да

⁸² Съвременник, № 6, 1946. — Данчев, П. За реализма на един талантлив белетрист, 372—373; № 8, 1946, с. 471.

⁸³ Гаврилова, Е. Георги Димитров през очите на един млад комунист. — Годишник на НМ „Георги Димитров“. С., 1979, с. 250.

⁸⁴ Георги Димитров за литературата, изкуството и културата. С., 1972, с. 141, 248, 249, 266, 279.

⁸⁵ Кунчев, В. Цит. съч., с. 156; Литературен фронт, № 36, 1948.

⁸⁶ Стойков, А. За естетическите възгледи на Георги Димитров. — Септември, № 6, 1982, с. 55; Павлов, Л. Георги Димитров и културната политика на БКП. — Ново време, № 5, 1982, 89—105.

⁸⁷ Димитров, Г. Съч. Т. 11, с. 372.

бъде и емоционално, да разпалва въображението на читателя и да го подтиква към обществена активност и естетическо самоусъвършенствуване⁸⁸.

Георги Димитров бе противник на командването и администрирането като методи на партийно и държавно ръководство на творческата организация на писателите, Камарата на народната култура (КНК) и другите учреждения и организации. „Аз не си спомням нито един случай на пряка намеса — писа Председателят на КНК Александър Обретенков — още повече на администриране или опекуство над работата на ръководствата на творческите съюзи и на отделните дейци. Строгата принципиална вискателност, ясната позиция и доверието към своите сътрудници — това бяха неговите (на Г. Димитров — б. а.) методи на ръководство.“⁸⁹ В същото време Димитров бе непримирим към слабостите и недостатъците, но и ръководител, който винаги оценява успехите и положителното, посочва трудностите — не само обективните, но и субективните, давайки явна насока на преодоляването им⁹⁰.

С проявените от Г. Димитров внимание към творците и вискателност на принципна основа към техния труд той допринесе най-много за утвърждаване на ръководната роля на БРП (к) сред писателите и за осигуряване на прелом в преустройството на СБП и художествената литература на основата на марксистко-ленинските принципи и социалистическия реализъм.

* * *

Срещу политиката на БРП (к) и отечественофронтовската власт за последователно изпълнение на резолюцията на Първата национална конференция на писателите опозицията противопостави тоталното отричане на метода на социалистическия реализъм. Поради това тя оценяваше литературната работа на писателите като „дезертиране от призванието“ и „втурване в политическия водовъртеж“. Създаденото творчество след 9 септември 1944 г. (според преценките на литературните сътрудници на опозиционния печат) носеше белега на „всекидневие и преходността на партийната борба“⁹¹. Приемането на нови членове на Съюза на българските писатели се квалифицираше като поредната „комедия“ в обществено-културния живот⁹². Умишлено се премълчаваха постигнатите успехи, докато слабостите се раздуваха и преувеличаваха, за да се внуши на широката общественост, че българската литература преживява „криза“⁹³. Някои опозиционни вестници окачествиха цялата литература, излязла от български писатели през 1945 г. като „литературен баласт“ и „литературни стърготини“.

Органът на Демократическата партия в. „Знаме“ се опита да внуши на читателите си, че след 9 септември 1944 г. писателите са „политически кариеристи“ и че са „плъзнали така нападателно“ сякаш искали да подсказват, че с тях започва новата българска литература⁹⁴. Всичко написано от отечественофронтовските писатели бе наречено „вълна на посредственост“ и „истинска духовна отрова за българския читател“. Подбудите на тази „псевдолитература“, според в. „Знаме“, имали само „пропагандно-комуни-

⁸⁸ ЦПА, ф. 146, оп. 2, а. е. 327.

⁸⁹ Обретенков, Ал. Георги Димитров в паметта и сърцето ми. — Септември, № 10, 1980, с. 161.

⁹⁰ Пак там, с. 175.

⁹¹ Литературен фронт, № 23, 23 февр. 1947.

⁹² Народно земеделско знаме, № 57, 13 март 1946. — Как се приемаха новите членове на Писателския съюз.

⁹³ Пак там, № 45, 19 дек. 1945. — Литературен баласт.

⁹⁴ Знаме, № 45, 19 дек. 1945.

стическо“, но не и действително художествено съдържание. В друга публикация „Знаме“ определя, че в отечественофронтовска България из културата се шири „груб кариеризъм“ и „партиен шовинизъм“, че културата е прикачена към „политическата колесница“⁹⁵. Коментирайки решенията на годишно-отчетното събрание на СБП в началото на 1946 г., вестникът призова писателите „Към отрезвяване“ и „оправдаване на званието писател“. За анонимния автор от в. „Знаме“ влизането на писатели и поети в СБП, като Веселин Ханчев, Александър Геров, Радой Ралин, Александър Муратов, Димитър Димов и др., е „количествено нарастване на Писателския съюз“⁹⁶.

В борбата срещу културната политика на БРП (к) опозиционният печат не пропусна и най-малкото колебание сред по-старото поколение писатели-демократи. Такъв е случаят с речта на председателя на УС на СБП К. Константинов на годишно-отчетното събрание през януари 1946 г., в която се наемква, че осемте месеца, изгълнени с напрежение, както при всяка обществена работа, и той „не е бил пощаден от огорчения“ от „отделни членове на Съюза“⁹⁷. Апелът на К. Константинов за опазване на „писателското достойнство и свобода“ допадна на опозиционната преса. Използувана бе и неговата оставка⁹⁸. Опозиционният печат с готовност помести и статията му „Писателят и улицата“, в която К. Константинов застъпи абстрактни социално-етични постановки⁹⁹.

Един от любимите ходове в психологическата борба на опозиционния печат срещу отечественофронтовската политическа линия на СБП бе противопоставянето между „грубо политизираната българска литература“ и творчеството на основоположника на социалистическия реализъм Максим Горки, а в някои случаи и на Христо Смирненски. Целта на писателите от опозицията бе да се внуши на масовия читател, че следдеветосептемврийската литература няма нищо общо с таланта на М. Горки, а следователно и с неговите идейно-естетически и политически разбирания. Следващата стъпка в мисловната логика на опозицията бе, че създаваното в отечественофронтовска България литературно творчество е продукт на страна, в която се утвърждава недемократична политическа система. „Вместо поръчани литературни произведения — пише Х. Асса във в. „Свободен народ“ — за трудовия ентузиазъм по язовирите и лагерите, българските писатели трябва да слязат долу в низините при бедните, потиснатите, изнемогващите, за да научат какво значи труд за кора сух хляб. Вместо да издуват и най-малкото постижение, за да се харесат на властта, те трябва да критикуват недъзите ѝ, като по този начин ще ѝ бъдат повече полезни. Трябва да оголват истината и да я покажат на отрудения български народ в истинския ѝ вид.“¹⁰⁰ По-нататък Х. Асса изисква от писателите да престанат да разпалват „чудовищната омраза“ в произведенията си, т. е. класово-политическата и емоционално-възпитателната страна, като я заменят с човечното горкиевско разбиране и с езика на М. Горки да заговорят за правдата и любовта¹⁰¹.

За Х. Асса героите на писателите, към които отправя думите си, не са художествен израз на българския народ, защото никой от тях не бил разкрил дълбочината на българската душа така, както М. Горки е разкрил

⁹⁵ Пак там, № 71, 28 ян. 1946. — Писателският съюз пред нови задачи.

⁹⁶ Пак там, № 69, 25 ян. 1946. — Писателският съюз расте количествено.

⁹⁷ Свободен народ, № 20, 29 ян. 1946. — Константинов, К. Свобода и достойнство.

⁹⁸ ЦДА на НРБ, ф. 551, оп. 1, а. е. 6, л. 68—72.

⁹⁹ Свободен народ, № 272, 6 дек. 1946. — Константинов, К. Писателят и улицата.

¹⁰⁰ Пак там, № 88, 29 апр. 1947. — Асса, Х. Да се поучим от Горки.

¹⁰¹ Пак там.

дълбочината на руската¹⁰². Спекулирайки с известни и изтъквани тогава в отечественофронтовския печат слабости на литературата, в. „Свободен народ“ преднамерено и механично прави съпоставка на литературата от следдеветосептемврийския период с тази от началото на века в Русия. Под маската на загриженост органът на социалдемократите-опозиционери спекулативно експлоатира социалистическо-реалистическата литература и таланта на Максим Горки, за да се представи за законен наследник на борческите традиции на работническата класа.

За разлика от унищожителната критика за отечественофронтовската литература опозиционният печат помества суперлативни оценки за творчеството на Трифон Кунев. В рецензия за книгата му „Весели злополучия“ К. Цеков нарича Тр. Кунев „един от защитниците на писателското звание“¹⁰³. Известно е, че след 9 септември 1944 г. Тр. Кунев не бе в числото на продуктивните автори. След преминаването му при опозицията той бе редактор на органа на БЗНС (НП) и завеждаше публицистичната рубрика „Ситни дребни като камилчета“. Явно отличаването му от в. „Знаме“ като един от „защитниците на писателското звание“ няма нищо общо с художественолитературните му приноси, а единствено с антиотечественофронтовските му политически убеждения. Дори и при повода за положителна оценка на Тр. Кунев, К. Цеков неудържимо се връща към всички останали отечественофронтовски писатели, обвинявайки ги, че „вършели позорно предателство“ към народа си¹⁰⁴.

Отзив за книгата на Трифон Кунев „Ситни дребни като камилчета“ помести и сътрудникът на в. „Свободен народ“ Петър Горянски¹⁰⁵. Той нарече колегата си от в. „Народно земеделско знаме“, „будна обществена съвест“, която черпела „вдъхновение от справедливия бунт“ срещу неправдите в следдеветосептемврийската социална и политическа действителност. П. Горянски отбелязва, че събраните от Трифон Кунев творби са част от ежедневно обнародваните в опозиционната преса публицистични статии, че същите имат остър, изобличителен тон, който на места се съгъства „до жесток сарказъм“, който той (Горянски — б. а.) намира за справедлив. Общата му оценка бе, че книгата на Тр. Кунев е израз „на достойно изпълнен граждански и писателски дълг“¹⁰⁶.

В психологическата борба на опозицията срещу писателите-комунисти се забелязва закономерността, че колкото повече СБП участва активно в обществено-политическия живот, толкова повече острието на критиката е насочено към специфично писателската работа. А тя беше характеризирана като „дезертиране от призиванието“ и „втурване в политическия водовъртеж“¹⁰⁷. Според литературните сътрудници на опозиционния печат създаденото след 9 септември творчество носело белега на всекидневието и преходността на партийната борба. Опозицията искаше от писателите да „отрезнеят след дезертирането“, „да надраснат партийните страсти“ и по-скоро да се „върнат в своя Парнас“¹⁰⁸.

¹⁰² Пак там, № 88, 29 апр. 1947.

¹⁰³ Знаме, № 102, 17 март 1946. — Цеков, К. Весели злополучия.

¹⁰⁴ Пак там.

¹⁰⁵ Свободен народ, № 85, 28 апр. 1946. — Горянски, П. Фейлетонистът Трифон Кунев. За П. Горянски по-подробно вж. Отечествен фронт, № 558, 2 юли 1946, сръ. Зарев, П. Цит. съч., с. 98.

¹⁰⁶ Пак там.

¹⁰⁷ Литературен фронт, № 23, 23 февр. 1946..

¹⁰⁸ Народно земеделско знаме, № 59, 15 март 1946. — Кризата в нашето изкуство; Пак там, № 70, 28 март 1946. — Въчев, Т. Историческата мисия на писателя.

Апелирайки за „чисто и вечно изкуство“ и „безпартийна литература“, авторите на литературните колони на опозиционния печат при други случаи неволно разкриваха сами илюзорността на твърдението си. В навечерието на изборите за Велико народно събрание органът на БЗНС (НП) с нравоучителен тон напомняше за голямата нравствено-политическа роля на писателите в обществения живот и историческото битие на народите¹⁰⁹. Едностранично и абстрактно се тълкуваше литературно-общественото дело на Алеко Константинов¹¹⁰. Печатаха се отзиви за произведения, разкриващи ролята на писателите в антифашистката борба, информации за развитието на съветската и западноевропейската литература и други с цел да се демонстрира мнима безпартийност и демократичност в литературата¹¹¹. Същевременно се търсеха поводи да се осмиват и компрометират писателите-комунисти. Книгата на Георги Караславов „Борба за демокрация“ бе иронизирана и характеризирана като „паметник на неговата хулиганщина“¹¹². През 1946 г. опозиционни елементи направиха опит да оклеветят и писателя Орлин Василев и да привлекат вниманието на анкетна комисия. Той бе представен като активен писател на дореволюционните фашистки режими¹¹³. Някои сътрудници на опозиционния печат обявиха българските писатели за „литературни ратаи“, които нямали воля за творчески импулс и не притежавали нравствените качества на истински граждани. Според П. Чавдаров двете фашистки десетилетия били пълни с подобни примери. Очевидно този автор имаше намерение да хвърли мост между фашистката власт от дореволюционния период и тази на ОФ, третирана от лидера на опозицията Никола Петков като параван на БРП (к). Цялата литературно-художествена дейност на Ем. Коралов, Г. Караславов, Ст. Станчев, Ор. Василев и други писатели беше квалифицирана като „литературно ратайство“¹¹⁴. Коментирайки развитието на българската литература, писателят П. Горянский от опозиционната БРСДП (о) определи, че литературните нрави в България са „все още сурови“, тъй като „господствували сектанството и груповите интереси, а литературно-художествените факти са кривогледо преценявани“¹¹⁵. Предлагайки на читателите тези претенциозни оценки, той предпочете да не се позовава на примери и факти от литературната действителност. Друг сътрудник на същия вестник писа, че след 9 септември 1944 г. имало стремеж да се „прикриват горчивите истини“. Според него българската литература следвала официалния курс и партийните директиви, състоящи се в това, „да се избягват разногласията и задълбочените критики“. Общо литературната критика в България според този автор била изцяло „под знака на рекламата“ и „дилетантския опит“, вървейки към „явен упадък“ въпреки наличието на секция по критика в СБП¹¹⁶.

Опозицията виждаше причината за „кризата“ в българската литература в „монополизирането на културата“ от БРП (к) чрез оглавяваната от партийния деец Александър Обретенов Камара на народната култура. Без всякакво основание се твърдеше, че ръководните среди на отечественофронтовската

¹⁰⁹ Пак там, № 106, 9 авг. 1946. — Карамфилов, Ц. Писателят и обществото.

¹¹⁰ Пак там, № 93, 28 май 1946. — Космополитов, Д. Сатиричният дух на Алеко Константинов.

¹¹¹ Пак там, № 110, 14 авг. 1946. — Броден, П. Американската литература между двете световни войни; пак там, № 86, 18 май 1946. — Писатели жертва на фашизма (отзив); Еголин, А. За литературната критика. — Свободен народ, № 80, 19 апр. 1947.

¹¹² Знаме, № 197, 19 септ. 1946. — Цеков, К. Борба за демокрация.

¹¹³ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 122, л. 5; Народно земеделско знаме, № 86, 18 май 1946.

¹¹⁴ Народно земеделско знаме, № 35, 15 февр. 1946. — Чавдаров, П. Литературни ратаи.

¹¹⁵ Свободен народ, № 84, 24 апр. 1947. — Горянский, П. Ревизията е наложителна.

¹¹⁶ Пак там, № 85, 25 апр. 1947. — Багров, П. За художествената критика.

литературна и културна политика били недостатъчно образовани поради практическото изнасяне на борбата против фашизма и следваше, че били личности „с ограничени духовни интереси“ и „едностранчив мироглед“. Затова се ограждали с „политическо високомерие, лична недостъпност и фалшива сериозност“¹¹⁷.

Някои сътрудници на опозиционния печат видяха в „упадъка в литература“ показател за повсеместното „нивелиране“ на културата. Шумно и с цел да се извлекат политически дивиденди се припомняше „грешното минало“ на някои писатели, преминали след 9 септември на отечественофронтовски позиции¹¹⁸. Неизвестните и пишещите в повечето случаи анонимно от страниците на опозиционния печат автори на „Знаме“, „Народно земеделско знаме“, „Свободен народ“ и др. целяха да компрометират нравствено-политическия БРП (к) и преминалата на страната на ОФ дореволюционна антифашистка интелигенция. Авторы като д-р Стр. Стойчев съзнателно политизираха в претенциозните си статии чисто литературно-естетически проблеми на СБП. Коментирайки в изопачен вид критичния и самокритичен дух на творческите проблеми на писателите, той нарече резултатите от литературната дейност през 1945—1946 г. „творческа анемия“, определи писателите като естетически безпомощни хора, които се занимавали с „публицистична литература“ и „фабрикация на партийно-организационни тези“ и изказа „прогнозата“, че се очаквали печални последици за българската литература¹¹⁹.

Субективистични оценки за българската отечественофронтовска литература се срещат и по страниците на органа на НС „Звено“ в. „Изгрев“. Неговият сътрудник Ив. Богданов писа, че вълна от посредственост залива културния фронт на България и че армията на посредствеността достойно се ръководела от някои „стари грешници“¹²⁰. По-нататък без основание се намекваше, че тези „грешници“ се вдъхновяват единствено от стремежа за лесна печалба. Ив. Богданов с правоучителен тон изтъкваше, че с „политическа грамотност“ не е достатъчно да се влезе в литературата¹²¹.

В неблагоприятна светлина бяха представени българските писатели и литературата през 1945—1946 г. и от списание „Балкански преглед“¹²². Посочвайки пакостния характер на „литературната равностметка“ на това списание, Никола Фурнаджиев отбелязва с основание, че тя е произволна, тенденциозна и се базира за малък брой произведения от ограничен кръг автори. Припомняйки имената и литературната продукция на редица изтъкнати автори, публикували свои произведения през 1946 г., той обелязва, че има малко писатели, чийто скептицизъм по отношение на възможностите на българската литература им пречи да видят новото в нея. Те живеят с илюзията, че българската литература не може да мине без тях, че тя не върви към възход, а към „опростачване“. Поетът-комунист Н. Фурнаджиев квалифицира екстремисткия подход на неколцината писатели от опозицията

¹¹⁷ Народно земеделско знаме, № 101, 7 дек. 1945. — Стойчев, С. Монополизиране на културата.

¹¹⁸ Литературен фронт, № 25, 7 март 1947. — Злобата срещу Дора Габе; Свободен народ, № 203, 12 окт. 1946. — Горянски, П. Опасно самозадоволяване.

¹¹⁹ Народно земеделско знаме, № 36, 16 февр. 1946. — Стойчев, С. Творческо или естетическо безсилие.

¹²⁰ Изгрев, № 460, 3 апр. 1946. — Богданов, И. Триумф на посредствеността.

¹²¹ Пак там, № 489, 13 май 1946. — Богданов, И. Два пътя; № 470, 15 апр. 1946. — Под шлема на идеите.

¹²² Балкански преглед, № 9—10, 1946. — Литературна равностметка.

като опит да се възкреси старата „партизанщина“ в литературния живот и да се попречи на болшинството от писателите да работят спокойно и уверено¹²³.

Необходимостта от коректен тон в печата по проблемите на литературата и нейната общественно-политическа ангажираност се осъзнаваше трудно. В условията на отечественофронтовската политическа демокрация това все пак беше възможно и някои талантиливи майстори на словото (К. Константинов, К. Петканов и др.) намериха подходящ начин да изразят несъгласието си с негативните страни от действителността, за да се дистанцират от опозицията и от активна творческо-организационна работа в СБП¹²⁴. За необходимостта от водене на спорове с културни средства и недопускане на примитивните нрави и разпри от миналото апелира и проф. Андрей Стоянов¹²⁵.

Темата за „личната нравственост“, „свободата на писателя“, „за културния диалог“ и толерантните отношения беше често разисквана от сътрудниците на опозиционния печат, но в повечето случаи деконструктивно, поради което се отхвърляше от писателите-отечественофронтовци. Общо взето, сътрудниците на буржоазната опозиция останаха верни на позицията си за безогледно и неконтролирано отричане на всички успехи на отечественофронтовската литература. По-реалистични нотки имаше в някои статии и рецензии на П. Горянски, но и той не успя да преодолее инерцията на политическото пристрастие¹²⁶.

Отричайки успехите в литературния процес, опозиционният печат твърдеше, че хората на изкуството не се занимават вече с художествено творчество, че били „болни мании и некадърни творци“, дошли пред „обилно наредения държавен бюфет“ на новооткрития клуб на писателите и културните дейци¹²⁷. Д-р Г. Писарски без уговорки и пояснения даже „припомни“, че „довчерашните фашистки писатели“, които той не посочи персонално, са се обърнали на най-върли комунисти¹²⁸. Необходимо е да се посочи, че опозицията имаше известни основания в критиката си, базирайки се на някои верни факти от колебливото и противоречиво минало на някои писатели в дореволюционния период. След 9 септември 1944 г. започна преустройство на литературата и политическите сили в Отечественния фронт се поляризираха. След като не успя да спечели на своя страна част от по-старото поколение писатели с демократични убеждения, което в миналото ѝ беше служило, буржоазната опозиция прибегна до тактиката на припомняне на „старите грехове“. Освен Орлин Василев, Г. Караславов, Николай Райнов обект на подобни клевети бяха и Дора Габе¹²⁹, Елисавета Багряна и т. н. Своеобразен връх на парламентарно ниво на тази кампания срещу писателите бе „репликата“ на лидера на опозицията Н. Петков за Елин Пелин. Това стана на заседанието на Народното събрание на 3 декември 1946 г. По време на четенето на речта си Г. Димитров спомена в числото на уважаваните труженици, които движат напред българската материална и духовна култура, и редица ударници, майстори, работници, селскостопански и културни дейци. В числото на последните той изреди имената на Елин Пелин, Людмил Стоянов, Димитър Полянов, Георги Райчев, Крум Кюлявков, Дора Габе, Елисавета

¹²³ Пак там.

¹²⁴ Свободен народ, № 272, 6 дек. 1945. — Писателят и улицата; пак там, № 20, 29 ян. 1946. — Свобода и достойнство.

¹²⁵ Изгрев, № 488, 11 май 1946.

¹²⁶ Свободен народ, № 228, 14 окт. 1945.

¹²⁷ Знаме, № 249, 19 ноем. 1946; Литературен фронт, № 11, 30 ноем. 1946. — Мартинов, И. На един завистник.

¹²⁸ Народно земеделско знаме, № 26, 5 февр. 1946. — Писарски, Г. Упадък в изкуството.

¹²⁹ Литературен фронт, № 25, 7 март 1947.

Багряна, Гьончо Белев, Георги Караславов, Мария Грубешлиева, Орлин Василев, Константин Петканов и др. При споменаването на Елин Пелин, Н. Петков добави злонамерено — „най-интимния приятел на цар Бориса“¹³⁰. В отговор на този намек Г. Димитров заяви: „Ние (комунистите в БРП (к) — б. а.) се ръководим в своите действия от добре обмислени държавнически съображения, а не от тесни партийни интереси или какъвто и да е партийен егоизъм. При това позволете ми особено ясно да изтъкна, че ние предпочитаме тия обществени деятели, които са били жертва на заблуждение и са допуснали известни прегрешения в миналото, но са осъзнали искрено своето заблуждение, направили са нужното да поправят своите грешки, извадили са от тях необходимите уроци и днес служат честно и предано на народа. . . пред ония претенциозни, но подозрителни „девственици“ в миналото, които обаче сега се намират в лагера на реакцията и служат на народните врагове.“¹³¹ В заключение Г. Димитров отбелязва, че за българските комунисти решаващо в отношението към всеки обществен, политически, стопански и културен деятел е неговото сегашно поведение и отношение към интересите на трудещите се и историческата мисия на Отечествения фронт¹³².

От цитираните думи на вождя на българския народ се вижда ясно постановката на БРП (к) към кадрите на дореволюционната интелигенция, в това число и писателите. С това си изявление ръководителят на партията опровергава разпространяваните от опозиционния печат твърдения, че в отношенията си към писателите и останалата част от интелигенцията БРП (к) се ръководела уж от тяснопартийни съображения. Г. Димитров изтъкна категорично, че единствен критерий за партията в отношението ѝ към старите кадри е преоценката на миналото, осъзнаването на грешките и активната и съзнателна творческа работа в интерес на обществото и отечественофронт-товската власт.

В резултат на полемиката между отечественофронтовския и опозиционния печат някои автори като Г. Константинов претърпяха идейна еволюция, сближила ги с писателите-отечественофронтовци. Той вижда нови социални функции на художествената литература. Според него тя трябва „да съдействува на революцията“, като „избистря“ с художествени средства нейната социална същност и я прави духовно достъпна за масите. В новата историческа обстановка писателят-радикал вижда българската художествена литература като средство, предназначено в естетически план „да изразява мисълта и волята на прогресивното мнозинство“ от народа. За частния сътрудник на в. „Радикал“ литературата е „оръдие на бъдещето“, призвано от новите обществени отношения „да движи живота“, „да му поставя задачи“ и „да му предлага образци“ на обществено поведение с оглед на „винаги обновяващата се идеология за социална справедливост и красота“¹³³.

Логично Г. Константинов извежда „революционната сила“ на българската литература от вътрешнонационалното развитие на обновителните социални процеси в страната и от „изострящата се“ в ония години международна обстановка. Според него всичко това налага на писателя да усъвършенствува професионалното си призвание по посока на новите обществено-естетически потребности. Според новите разбирания на Г. Константинов това означава писателят да мобилизира творческите си усилия и да представи реалния жизнен процес по-убедително, съобразно с новите

¹³⁰ Стенографски дневник на ВНС, дел. 1, 1946—1949, с. 84.

¹³¹ Пак там.

¹³² Радикал, № 63, 13 ян. 1947. — Константинов, Г. Литературата и живота.

¹³³ Пак там.

представи за красиво и нравствено. За да осъществи това и да изпълни „благородното си призвание“, писателят трябва да изобличи по-задълбочено домогванията на защитниците на капиталистическия ред в обществото, които застъпват себично щастие и несправедливи социални идеи в произведенията си¹³⁴. С това според Г. Константинов българската литература по-пълноценно ще съдействува на борбата за щастieto на хората, ще служи на действителните идеали за облагородяване на човека и преосмисляне на обществения и личния живот от позициите на алтруизма, колективното щастие и братството между хората¹³⁵.

Георги Константинов е реалист по убеждение и метод на литературна работа. Той е свидетел на революционните промени и смята, че в резултат от тях България се е доближила до формите и моралната същност на социалистическата държава. Той не отрича и факта, че преобразованията в българското общество не се посрещат с еднаква симпатия от всички граждани. Но за разлика от опозицията, Г. Константинов смята, че готовността на интелигенцията, в това число и писателите, да служи на революционните сили в преустройството на обществения живот е един постоянен положителен факт в българския духовен и политически живот след 9 септември 1944 г. „Дори в ония среди — пише той, — които взеха непосредствено участие във въстанието, но по-късно се отдалечиха като опозиция в Отечествения фронт, не противоречат по принцип на основните идеологични стремежи на отечественофронтовската власт.“¹³⁶ Наблюдател на политическите страсти на времето, Г. Константинов се дистанцира от полусите на борбата. Според него обективна преценка за всичко, което изпълва всекидневнето на тогавашната епоха, ще бъде дадена от историята. „Тази преценка за нашите дела ще бъде толкова по-ласкава, колкото ние самите днес се покажем по-предвидливи, по-мъдри, по-хуманни.“ За разлика от някои сътрудници на опозиционния печат той смята, че писателите и цялата отечественофронтовска интелигенция се вдъхновяват и „движат тъкмо от такава воля“. За писателя-некомунист демонстрираното единство на годишното отчетно събрание на писателите на 14 февруари 1947 г. е исторически пример, който има дълбоко символично значение като израз на духовното единство на българския народ, като последица от все по-разширящата се идеологическа толерантност на ръководителите на Съюза на българските писатели. Словото на почетния председател на Съюза акад. Т. Павлов е прието от Г. Константинов като указание за нова ера в професионалния и творческия живот на българските писатели, а събранието на СБП — като историческо. Затова той смята, че след подписването на мирния договор и приемането на новата конституция на писателите предстои да се впуснат в благородно надпреварване за ентузиазизиране на народа, за разясняване на неговите близки и далечни задачи. Г. Константинов схваща в по-широк диапазон изискванията, които се предявяват към писателите. В творчеството си те трябва да възпитават трудещите се така, че то да допринася за заздравяване на демократичните институции на държавата и обществото, да окриля вярата в мира и братството между народите. Различното от схващанията на някои писатели-пацифисти, проповядващи в абстрактен смисъл тази благородна идея и по този начин заблуждаващи себе си и масите, е, че Г. Константинов е за художествени произведения, в които вярата съдържа компонент на социален

¹³⁴ Пак там.

¹³⁵ Радикал, № 68, 17 февр. 1947. — Константинов, Т. Перспективи на българската интелигенция.

¹³⁶ Пак там.

оптимизъм и борческа дързост. Тя трябва да включва задължението за борба срещу ония, които искат да осуетят мира и сътрудничеството между народите¹³⁷.

Разгледаният случай с писателя-радикал Г. Константинов е характерен пример на идейно-борческа и политическа еволюция в духа на отечествено-фронтовската програма.

Подемът в общественно-политическата и творческата активност на писателите през пролетта на 1947 г. даде повод за нова кампания на опозиционния печат. В няколко статии на в. „Свободен народ“ и в. „Народно земеделско знаме“ се коментираше годишния план на СБП. В тях отново се препоръчваше на писателите да се разграничат от ОФ. Опозиционният печат припомняше за Иван Вазов, който някога бе написал стихотворението „Елате ни вижте“¹³⁸. Сега опозицията отново приканваше писателите да кажат „по Вазовски“ истината в творчеството си, без да отчитат характера на настъпилите исторически промени в българското общество след 9 септември 1944 г.¹³⁹ Отговор на опозицията даде Пантелей Зарев. Той аргументирано посочи, че опитите за диверсия чрез подобни внушения не могат да успеят, защото не се основават на реално съпоставими общественно-исторически характеристики. П. Зарев изтъкна, че от епохата на Вазовото стихотворение „Елате ни вижте“ до годините в следдеветосептемврийския период българските писатели са натрупали ценен професионален и политически опит, за да се подведат по наивни и лековерни внушения¹⁴⁰.

Сътрудниците на опозиционния печат посрепнаха особено неприязнено публикации на млади автори, разобличаващи в една или друга степен преднамерените им оценки за произведения с отечественофронтовска ориентация. Сътрудникът на в. „Стожер“ бе наречен високомерно „критикарско зайче“, без да се дава по същество отговор на повдигнатите въпроси¹⁴¹. И в този случай „Свободен народ“ целеше да хвърли сянка на съмнение върху компетентността и информираността на сътрудниците на земеделския литературен вестник.

Принос в борбата за разобличаване на внушенията на опозиционния печат има в. „Народ“, орган на БРСДП. В някои негови публикации се прокарва схващането, че отечественофронтовската опозиция е реакционна и има подкрепата на всички фашистки остатъци в страната. Според органа на социалдемократите-отечественофронтовци идейното кредо на опозицията е в неразривната връзка с дореволюционните реакционни режими, поради което тя не е в състояние да направи конструктивни политически стъпки¹⁴². Тази трактовка на идейно-политическата същност на опозицията отговаряше на популярната тогава сред широките среди на интелигенцията идея за борба срещу фашистките остатъци, отъждествявани често с активните представители на буржоазния политически фронт. Непримиримата и войнствуваща линия на в. „Народ“ пролича в отношението към писателя Славчо Красински. По повод на недоразумението във в. „Отечествен фронт“, който публикува една работа на саморазкритикувания се пред читателите си писател-ренегат от антифа-

¹³⁷ Ново време, № 4, 1947, с. 381. — Зарев, П. Участието на културните работници в двегодишния план.

¹³⁸ Пак там, с. 382.

¹³⁹ Пак там, 382—383.

¹⁴⁰ Стожер, № 7, 1 ян. 1947. — На едно критикарско зайче; Свободен народ, № 14, 21 ян. 1947. — Стрелец, № 33.

¹⁴¹ Народ, № 477, 25 апр. 1946. — Бойдев, Т. Характерът на опозицията.

¹⁴² Пак там, № 470, 16 апр. 1946. — Безсрамиего на един затъпял грешник. Сръ. Отечествен фронт, 26 март 1946.

шисткото движение, в. „Народ“ разкрива мнимата искреност на Сл. Красински, отправяйки му няколко въпроса, свързани с неговата дейност в миналото¹⁴³. С цялостното си отношение към опозицията и в частност към писателите, които ѝ служеха, в. „Народ“ се откри с последователност в борбата за революционни преобразования в страната. Подобна роля в отечествения литературен фронт играеха в. „Земеделско знаме“, в. „Лост“, в. „Стожер“ и др.

През пролетта на 1947 г. активността на опозицията беше постепенно преодоляна. В началото на май ЦК на БРП (к) даде указания да се пристъпи към още по-решителни действия за разгром на опозицията. Спряни бяха вестниците „Народно земеделско знаме“, „Знаме“, „Свободен народ“ и опозиционните партии останаха без печатни органи¹⁴⁴. С това беше сложен край и на дейността на писателите-опозиционери срещу отечественофронтовския литературен фронт. Те не можеха да използват повече свободните трибуни на опозиционния печат срещу социалистическо-реалистичната насока в развитието на литературния процес, който бе един от основните потоци на културната революция в България.

Отчитайки спецификата на художественото творчество и националните условия и традиции, сложността при преустройството в мисленето на по-старото поколение творци и обществено-политическите и естетическите изисквания, Г. Димитров издигна идеята за съревнование на различните художественотворчески течения в СБП. Това бе необходимо в процеса за приобщаване на повечето писатели към метода на социалистическия реализъм¹⁴⁵.

* * *

Ускоряването на революционния процес в българското общество през 1947 г. се отрази и в дейността на писателите. Голяма част от тях отидоха в командировка до различни строителни обекти, ТКЗС и предприятия, участваха в литературни четения, организираха културния отход на младежите бригадири и трудещите се в свободното време. Ярка изява на обществено-политическата активност на писателите бе и масовото участие в тържественото чествуване на празника на труда — Първи май, празника на просветата и културата — 24 май, годишнините от победата на деветосептемврийското въстание и Великата октомврийска социалистическа революция. Отрадно впечатление правеше, че в тези акции участваха не само писателите-комунисти, но и по-голямата част от безпартийните и членуващите в останалите отечественофронтовски партии¹⁴⁶.

През 1947 г. в пресата бяха публикувани по-малко, но по-качествени литературни произведения от предшестващата година. Съществен момент в преустройството на творческата работа на писателите бе и тематичното разнообразие. Преобладаващата част от литературната продукция бе на теми със сюжет от деветосептемврийското въстание, строителството на новите обекти, възторга на младежта и др. През 1947 г. в печата бяха обнародвани много разкази и стихотворения от млади неизвестни автори. Камарата на народната култура също подпомогна младите творци. Тя издаде сборик със

¹⁴³ Пак там, № 470, 16 апр. 1946; Отечествен фронт, 26 март 1946.

¹⁴⁴ Исусов, М. Политическите партии в България 1944—1948. С., 1978, 348—349; Генчев, Н. Разгромът на буржоазната опозиция в България през 1947—1948 г. — Годишник на СУ „Кл. Охридски“ — идеологически катедри. С., 1963, с. 237.

¹⁴⁵ Чичовска, В. Цит. съч., с. 73.

¹⁴⁶ ГПА — София, ф. 481, оп. 1, а. е. 7, л. 243.

стихове на много поети, който послужи в културно-масовата работа на дейците на Съюза на народната младеж (СНМ) за организирането на вечеринки, седянки и др. Със същата цел бе издаден и сборник от текстове на песни¹⁴⁷. Едно от големите постижения за годината бе създаването на съюзно издателство. Писателите оцениха, че предстоящото създаване на Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК) ще се отрази благотворно на дейността на Съюза на българските писатели и развитието на литературата¹⁴⁸. През 1947 г. рязко спадна и търсенето на булевардно-развлекателна литература, която носеше немалко доходи на частните издатели¹⁴⁹. Новите теми, възвишените идеи и новите автори привлякоха вниманието и умовете на нови слоеве читатели, стеснявайки все повече базата на търсенето на реакционната и отживяла времето си литература. Най-дейни в създаването на новата художествена литература и след разгрома на буржоазната опозиция бяха писателите-комунисти. Сполучливи произведения и насърчаващо начало направиха в творчеството и представителите на БЗНС, НС „Звено“, БРСДП и безпартийните писатели. Творчеството на писателите, стоящи на отечественофронтовски политически позиции въпреки някои недостатъци от художествено естество изигра голяма роля в борбата на БРП (к) за изкореняване на остатъците от фашистка идеология и поставяне началото на новото политическо и естетическо съзнание в духа на нравствените принципи на народната демокрация¹⁵⁰. Особено голям бе интересът към творчеството на Н. Й. Вапцаров. Въпреки големия за онова време тираж от 15 000 екземпляра, сборникът с неговите стихове бе изчерпан за кратко време. Имайки предвид читателския интерес, Партиздат пушна и второ издание. В голям тираж (20 000) излезе и романът на Крум Велков „Село Борово“. По-слабо се разпространи обаче вторият му роман „Петър Дашев“. Подобно бе и положението с някои произведения на Крум Пенев, Людмил Стоянов, Иван Бурин и др. Анализът на читателското търсене, направен от ръководството на Партиздат, показва, че масовият читател търси високохудожествени и оригинални български творби. Изхождайки от благоприятните перспективи и с оглед на правилната си издателска политика, Партиздат подготви анкетно проучване с цел „да събере по-точни данни сред кои слоеве се разпространяват различните видове литература“¹⁵¹.

След Първата национална конференция творческото и обществено активизиране на писателите беше естествено продължение и задълбочаване на процеса на цялостно преустройство в дейността на Писателския съюз, започнал в първите месеци след 9 септември 1944 г. БРП (к) успя да мобилизира и обедини творците на художественото слово чрез тактиката на сплотяване на всички писателски кадри на основата на програмата на ОФ. Преодолявайки трудности от психологическо и обществено-политическо естество, писателите-отечественофронтовци постепенно овладяха новата тематика, вложиха интелектуални усилия в осмислянето на реалните революционни преобразования, подготвяха се за окончателно завършване на идейно-естетическата еволюция към марксистко-ленинския мироглед и метода на социалистическия реализъм. Еволюцията към социалистическия реализъм мина през бурните и мъчителни перипетии на класовата борба срещу буржоазната опозиция и нейните представители в областта на художествената

¹⁴⁷ Пак там, с. 243.

¹⁴⁸ ЦДА на НРБ, ф. 551, оп. 1, а. е. 5, л. 169—171.

¹⁴⁹ Попов, Г. Н. Болгарские коммунисты в борьбе за осуществление культурной революции (1944—1948). Харьков, 1966, 152—153.

¹⁵⁰ Пак там, с. 153.

¹⁵¹ ЦПА, ф. 1, оп. 15, а. е. 291, л. 26—27.

литература. Манипулирайки спекулативно с трудностите по пътя на създаването на нова, социалистическа по характер литература, писателите от опозицията не сполучиха да травмират и комплексират творците. Не успяха да разстроят организационното и отечественофронтовското политическо единство на СБП. В сблъсъка между двете тенденции в литературния процес надделяха шансовете на социалистическо-реалистичната линия в развитието на българската литература. Преодолени бяха догматичните увлечения на някои пролетарски и погресивни творци от дореволюционния период. Участието в обществено-политическия живот обогати писателите, приближи ги към действителността и класовите интереси на трудещите се. В разнообразните обществено-литературни акции на СБП изгоряха илюзиите на по-старото поколение писатели-демократи за естетически максимализъм и формализъм и за запазване на „дистанция“ от жизнените процеси. В края на разглеждания период бяха създадени социално-психологическите предпоставки за приобщаване към новите обществени условия на писателите-некомунисти и за прелом в дейността на Съюза на българските писатели. През следващите години в развитието на тази творческа организация се създадоха едни от най-крупните произведения на социалистическия реализъм, отразяващи достиженията и образа на новия човек в нашето общество.

БОЛГАРСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТИЯ (КОММУНИСТЫ), СОЮЗ БОЛГАРСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ И ОПОЗИЦИЯ (1945—1947)

Сашо Попов

(Резюме)

В введении статьи дано обоснование научной значимости рассматриваемой проблемы в комплексе всесторонних преобразований в сфере духовной культуры, начатых после победы 9 сентября 1944 г. В введении обоснованы и хронологические рамки рассматриваемого процесса как важного и относительно самостоятельного внутреннего подэтапа в продолжительной деятельности по переустройству художественной литературы и работе с писателями. Подчеркнуто, что деятельность БРП /к/ и компетентных государственных и общественных органов в лице Палаты народной культуры и Управительного совета Союза болгарских писателей по активизации творцов художественного слова является важным звеном в многообразной идеологической работе партии.

В центре внимания автора стоит подготовка и проведение Первой национальной конференции писателей. Выделены наиболее существенные моменты в работе конференции. Высокий уровень организации этого первого в своем роде творческого мероприятия национального масштаба, углубленное рассмотрение актуальных идейно-художественных проблем литературного процесса помогают улучшению атмосферы в писательских кругах и преодолению предубеждения об „ограниченности“ и „узости“ коммунистов в вопросах литературы и искусства. Показан творческий подход БРП /к/ к переустройству художественной литературы, ее умение не опережать события в работе с писателями. Не прибегая к административным мерам, опираясь на ценный опыт допущенных еще в дореволюционный

период ошибок и слабостей в своей работе в области литературы, БРП /к/ смогла преодолеть остатки унаследованных и привнесенных догматических увлечений, придать созидательное и реалистичное направление художественно-творческой работе писателей, сплотить их на базе политической и культурной программы Отечественного фронта. Сохраняя дореволюционное многообразие художественных методов, писатели-коммунисты проводили идею терпимости и мирного соревнования литературных школ. На основе позитивных сторон и достижений реалистического метода в литературе, конференция писателей восприняла художественный реализм в качестве метода, что означало вступление на путь к социалистическому реализму.

Автор останавливается подробно и на общественном резонансе от работы конференции писателей, рассматривая прессу партий Отечественного фронта, в сравнение с негативной линией крайнего субъективизма и грубого критиканства оппозиционной печати. Раскрыта классово-политическая сущность идеи оппозиции о создании „беспристрастной в партийно-политическом отношении“ художественной литературы. Соответствующее внимание уделено и вопросу о механизме психологического воздействия оппозиции по вопросам литературы, проводимого главным образом через ее печатные органы. Подчеркивается, что внушения оппозиции в ряде случаев базируются на действительных слабостях в развитии литературы после 9 Сентября или на известных ошибках и фактах сотрудничества некоторых писателей с монархо-фашистскими властями в дореволюционный период. Автор показывает, что, в отличие от позитивной критики прессы Отечественного фронта, критика оппозиции старалась скомпрометировать и унижить создателей художественных ценностей для приобретения политического капитала в борьбе против Отечественного фронта и БРП /к/.

В работе, хотя и в обобщенном виде, показаны некоторые наиболее значительные достижения в различных жанрах литературы. Некоторые произведения того периода и сегодня остаются в золотом фонде национальной литературы. От внимания автора не укрылись и трудности, возникшие в процессе усвоения новых тем, дискуссии в рамках программы Отечественного фронта о социальной ответственности писателя и художественной литературе и т. п. Специальное место уделено заботам и вниманию к писателям со стороны руководства БРП /к/ и лично Георгия Димитрова. Автор не оставил без внимания и ряд наиболее известных случаев проявления страха перед „упрощением и нивелированием“ литературы, связанных с незрелым в политическом отношении поведением некоторых молодых и неокрепших литературных деятелей. Подчеркнуто и то, что, независимо от злостной и уничижительной критики оппозиции и ее мнимой заботы о развитии художественной литературы, преобладающая часть писателей остается на стороне Отечественного фронта. БРП /к/ удалось сплотить писательские кадры всех поколений и сохранить организационное единство и преемственность традиций Союза болгарских писателей. В отличие от оппозиции она смогла вдохнуть импульс к творчеству создателям художественных ценностей. Идеино-художественную эволюцию по пути социалистического реализма переживает большинство писателей с демократическими взглядами, включая и писателей как Георги Константинов, стоящих на позициях Радикальной партии.

В заключение в обобщенном виде сформулированы важнейшие результаты творческой активизации писателей в рассматриваемый период и сделан вывод, что эти результаты подготовили условия для целостного перелома по переустройству литературного процесса.